

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV VÄST RAPPORT 2003:21

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

En gravhög från bronsåldern, flintor från stenåldern och barnen från förskolan Barkassen

Halland, Kungsbacka kommun, Onsala socken, Lyngås 3:69, RAÄ 109

Glenn Johansson

UV VÄST RAPPORT 2003:21
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

En gravhög från bronsåldern, flintor från stenåldern och barnen från förskolan Barkassen

Halland, Kungsbacka kommun, Onsala socken, Lyngås 3:69, RAÄ 109

Glenn Johansson

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Väst

Box 10 259, 434 23 Kungsbacka

Besöksadress: Nygatan 11

Växel: 0300-33 900

Fax: 0300-33 901

e-post: uwvaest@raa.se

e-post: fornamn.efternamn@raa.se

<http://www.raa.se/uv>

Bildredigering Eva Crafoord

Fyndteckningar Anders Andersson

Layout Eva Crafoord

Omslagsbilder Framsida: teckning av Hugo. Baksida: barnen från förskolan

Barkassen bakom gravhögen från bronsåldern. Foto: Glenn Johansson.

Tryck/Utskrift Elanders Digitaltryck, Göteborg, 2003

Kartor ur allmänt kartmaterial,

© Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L1999/3.

© 2003 Riksantikvarieämbetet

UV Väst Rapport 2003:21

ISSN 1404-2029

Innehåll

Förord	7
Inledning	7
Terräng och fornlämningsmiljö	7
Undersökningens syfte och målsättning	10
Undersökningens genomförande	10
En sentida skada	12
Graven	12
Konstruktion	12
Begravningar	14
Kol 14 och datering	17
En härdgrop och flintor från stenåldern	17
Form och kommunikation	19
Förskolan Barkassen på besök	20
Referenser	21
Administrativa uppgifter	22
Bilagor	23
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning	23
Bilaga 2. ¹⁴ C-analys	25
Bilaga 3. Fyndlista	26
Figurförteckning	27

Fig. 1. Utsnitt ur GSD-Sverigekartan med platsen för undersökningen markerad.

Förord

I början av juni månad år 2000 kom två arkeologer från Riksantikvarieämbetet i Kungsbacka till Onsala för att undersöka en gravhög, en gravtyp som förekommer under brons- och järnålder. Under en veckas tid höll vi på med undersökningen av graven, men vi fann också föremål i flinta som visade att platsen använts redan under stenåldern.

Från tiden för de äldsta och ca 6 000 år gamla stenåldersfynden, över brons- och järnålder och fram till idag, har självklart natur och bebyggelse genomgått en dramatisk förändring på platsen.

När vi startade vår undersökning befann vi oss med en grävmaskin inom ett ganska tätbebyggt villaområde, av naturliga skäl fick vi därför besök av många av gravhögens intresserade grannar.

Det blev många och givande möten vid den gamla graven. Framförallt minns jag besöket från den närbelägna förskolan Barkassen, ett besök som märks i denna rapport.

Inledning

Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar UV Väst, utförde i juni 2000 på uppdrag av Länsstyrelsen i Hallands län en arkeologisk slutundersökning av fornlämning RAÄ 109, belägen i Onsala socken, Kungsbacka kommun i Hallands län (fig. 1).

Undersökningen av fornlämningen, en gravhög, föranleddes av att markägaren och uppdragsgivaren Fredrik Dahlgren hade för avsikt att bebygga en del av fastigheten Lyngås 3:69 inom vilken fornlämningen låg.

Fältarbetet utfördes under fyra dagar, 5–8 juni år 2000 och undersökningen bekostades av Fredrik Dahlgren.

Terräng och fornlämningsmiljö

Den undersökta fornlämningen var belägen i Lyngås, som ligger på södra sidan av Onsalahalvön. Det är ett landskap karaktäriserat av större bergsområden omgivna av uppodlade dalgångar med lerbotten.

Graven var belägen i norra kanten av en moränavsats som låg på östra delen av en större bergshöjd. Moränavsatsen låg 35 m.ö.h. och platsen låg fågelvägen ca 1 kilometer in från dagens kustlinje. Kring gravhögen har under 1900-talet en modern villabebyggelse successivt vuxit upp, en bebyggelse som tillsammans med blandskog präglar närmiljön. Idag skymmer och begränsar träd och hus utsikten, men vid tidpunkten för gravens anläggande har man från platsen haft en magnifik utsikt mot Kungsbackafjorden i sydost.

Spåren efter människors närvaro i Onsala under förhistorisk tid är många och påtagliga. En genomgång av fornlämningsregistret visar att det i socknen finns hela 378 fornlämningar registrerade och kända. Ett stort antal av dessa utgörs av stenåldersboplatser av varierande ålder, såväl mesolitiska som neolitiska. De äldsta boplatserna kan dateras ända tillbaka till ca 11 000 BP och visar att människor tar området i besittning mycket snart efter det att inlandsisen lämnat området (Bengt Nordqvist muntlig uppgift).

Fig. 2. Utsnitt ur Blå kartan, blad 61 Göteborg, med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:100 000. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2003-11-10. Dnr 601-2003/2123.

Fig. 3. Den undersökta gravhögen låg på Onsalahalvön, ca 10 km sydväst om Kungsbacka stad. Utdrag ur Ekonomiska kartan (Gula kartan), blad 6B:23 och 6B:43, med gravhögen markerad. Skala 1:20 000. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2003--11-10. Dnr 601-2003/2123.

Mer påtagligt i landskapsbilden än stenåldersboplatserna är de mer eller mindre monumentala gravarna från brons- och järnålder. Ungefär hälften, d.v.s. drygt 190 stycken av de kända fornlämningarna i Onsala utgörs av just gravar från dessa tidsperioder. Såväl ensamliggande, mindre gravgrupper som större gravfält förekommer. Den vanligast förekommande gravtypen är stensättningen, av vilken det finns ett drygt 100-tal kända. Också rösen finns i ett större antal, totalt närmare 60 stycken. Gravhögar är inte lika vanligt förekommande, men ett 20-tal finns ändå registrerade. Härutöver finns också ett mindre antal resta stenar och domarringar kända.

Det stora antalet gravar från brons- och järnålder indikerar en omfattande mänsklig närvaro i området under dessa tidsperioder, men den rika gravmiljön motsvaras däremot inte av (kända) boplatser i samma mängd. Förklaringen till detta är sannolikt den att boplatser från dessa perioder är betydligt svårare att lokalisera än exempelvis stenålderns flintrika boplatser.

Trots att stora delar av Onsala idag är fullständigt exploaterade, har tyvärr mycket få arkeologiska undersökningar genomförts under åren. Mycket värdefull information har härigenom för alltid gått förlorad. Det är först med 90-talet som egentliga undersökningar kommer till stånd och genom vilka också boplatserna från brons- och järnålder börjar att träda fram. Bland annat undersöktes 1994 en boplats vid Lunden där ett flertal långhus, härdar och en slaggrop framkom. Boplatskomplexet har preliminärt daterats till yngre bronsålder, äldre järnålder samt vikingatid. Ytterligare undersökningar inom området har därefter lett till upptäckten av ännu en boplats med bl.a. ett långhus daterat till äldre bronsålder (Svedberg i manus).

Undersökningens syfte och målsättning

I den undersökningsplan som upprättats inför den arkeologiska slutundersökningen pekades ett flertal mål för undersökningen ut. En målsättning var att ta reda på hur många gravgömmor som graven eventuellt innehöll och hur dessa, i så fall, var utformade. Vidare syftade undersökningen till att dokumentera gravhögens uppbyggnad samt att genom eventuella fynd och ¹⁴C-analyser datera gravmonumentet.

Undersökningens genomförande

Undersökningen inleddes med att gravhögen torvades av och avgränsades med hjälp av grävmaskin (fig. 2). Därefter uppsattes en kryssprofil varvid högen indelades i fyra sektioner. Genom handrensning frilades därefter stenpackningen i respektive sektion.

Enligt den undersökningsmetodik som formulerats i undersökningsplanen, angavs att gravhögens fyllnadsmaterial skulle avlägsnas med hjälp av grävmaskin. I den första sektionen som undersöktes, den sydvästra, tillämpades denna metod. Så försiktigt och varsamt det var möjligt, avlägsnades fyllnadsmaterialet med grävmaskin. Vid undersökningen av denna sektion framkom varken gravgömma eller fynd överhuvudtaget. Utmärkande eller distinkta konstruktionsdetaljer kunde ej heller noteras.

Resultatet från undersökningen av den första sektionen utmynnade i en viss osäkerhet. Var det så att resultatet återspeglade ett faktiskt förhållande

eller betingades resultatet av den tillämpade undersökningsmetoden? Denna osäkerhet ledde till att undersökningsplanen omprövades och delvis frångicks vid den fortsatta undersökningen.

Vad gäller de båda nordöstra och sydöstra sektionerna så genomgrävdes och avlägsnades fyllnadsmaterialet istället helt för hand. Undersökningen av den fjärde och sista sektionen, den nordvästra, blev däremot en kompromiss. Till stora delar och så långt det var möjligt handgrävdes också denna fjärde sektion. Vid kanten av denna del av graven växte dock en större ek vars rotsystem sträckte sig in i sektionen och närmast omöjliggjorde en handgrävning. Av denna anledning användes därför också grävmaskin vid undersökningen av den nordvästra sektionen.

Vid borttagningen av gravhögens fyllnadsmaterial sparades utöver en kryssprofil för dokumentation också gravmonumentets yttre begränsningsstenar d.v.s. den mer eller mindre distinkta kantkedjan.

Som ett led i undersökningen användes metalldetektor. De olika sektionerna avsöktes kontinuerligt allt eftersom undersökningen fortskred.

En planritning uppfördes och gravens överbyggnad dokumenterades genom profilritningar och foto vilket också gäller de tre bengömmor som påträffades under gravöverbyggnaden. Från bengömmorna togs också träkol för ¹⁴C-analys.

Avslutningsvis undersöktes och revs sparade profilbänkar.

Fig. 4. Undersökningen av gravhögen genomfördes delvis med hjälp av grävmaskin. Foto: Glenn Johansson.

En sentida skada

När undersökningen påbörjades kunde omedelbart konstateras att fornlämningen var delvis skadad. I gravhögens västra del syntes i ytan en stor grop, en skada som uppkommit genom att sten plockats ur gravhögen. När graven undersöktes vidare visade det sig att störningen bestod av en kraterliknande grop med en diameter på ca 2–2,5 meter. Från ytan hade sten plockats ut helt igenom och ända ned till gravhögens botten. Gropen var dock delvis återfylld (fig. 3).

Att gravar utsatts för plundring är inte ovanligt, men troligtvis gäller detta inte den nu undersökta graven. Vad som talar emot att skadan är ett resultat av plundring, är dels det faktum att man inte gått ner i gravens mest centrala del, vilket annars är brukligt. Det finns också ett par andra faktorer som talar för att ingreppet har en annan förklaring.

Vid avgränsningen av högen skrapades och rensades med grävmaskin ett område 3–4 meter ut från och runt hela högen. I samband med detta upptäcktes att åtta, drygt meterstora och flata stenhällar placerats med 3–4 meters mellanrum ca 2 meter ut från och runt gravhögen. I varje stenhäll fanns ett borrar hål och i flera av dem satt järnöglor. Av allt att döma har de i stenblocken fastsatta öglorna haft funktionen av att vara fäste för rep eller vajer. En möjlig förklaring till skadan i gravhögen är att den ska kopplas till dessa metallfästen. Tänkbart är att en eller ett par större stolpar nedsatts i gravhögen, stolparna har förankrats och hållits på plats med vajer fastsatt i järnöglorna.

En möjlighet, med beaktande av läge och höjd över havet, skulle kunna vara att en äldre s.k. vipfyr varit anlagd på platsen.

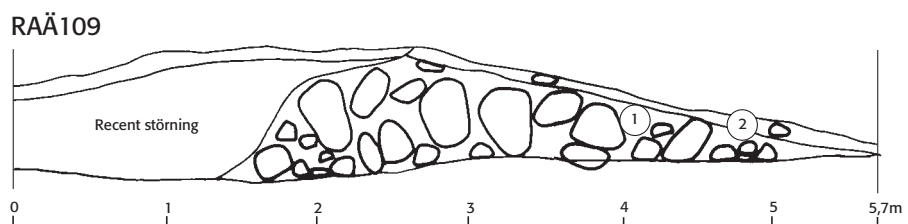
Graven

Konstruktion

Som beskrivits stod det klart att fornlämningen var skadad genom en sentida störning. I gravhögens västra del syntes på ytan en rund och ca 2 meter stor försänkning eller krater. Det skulle visa sig att stenen var utplockad hela vägen igenom gravhögen. Detta förhållandevis stora ingrepp omintetgjorde dock inte möjligheten att undersöka gravhögens uppbyggnad och konstruktion i stort.

Till grundplanen var gravhögen rund eller snarast något rundoval och mätte ca 5×6 meter i diameter. Den var 0,7 meter hög, fint välvd och täcktes av ett ca 0,2 meter tjockt gräs- och torvskikt (fig. 4). Högen var uppbyggd av sten och jordfyllning. Stenen man använt till konstruktionen varierade kraftigt i storlek, alltifrån 0,1 till uppemot 0,7 meter stora stenar förekom. Att någon speciell stenstorlek valts verkar inte vara fallet, även om flertalet kan sägas

Fig. 5. I profilen som är ritad mot NO syns tydligt den sentida skadan, en kraterliknande grop, som delvis förstört gravhögen. Skala 1:50. Profilritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.

ligga på en storlek runt 0,2 till 0,3 meter och att de riktigt stora stenarna var ganska få. Någon urskiljbar inre konstruktion kunde inte observeras. Det fanns ingenting som tydde på att exempelvis de större stenarna tillsammans bildade en gemensam struktur.

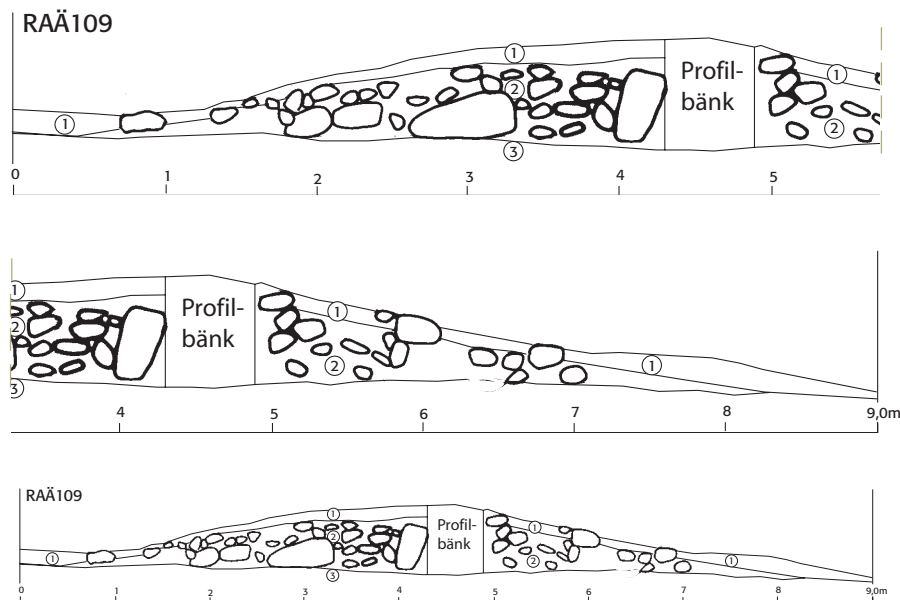

Fig. 6. Profilritningen visar gravhögens uppbyggnad av sten med jordfyllning. Profil mot SV. Skala 1:50. Profilritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.

Fig. 7. Foto som visar Lisa Larsson i arbete med att rensa fram gravhögens kantkedja. Foto: Glenn Johansson

Överhuvudtaget verkade sten och jordfyllning påfört på ett sådant sätt att syftet helt enkelt varit att skapa önskad volym åt monumentet.

Om gravhögens överbyggnad, d.v.s. sten- och jordfyllningen verkade helt slumpmässigt påfört, kan detta inte sägas gälla gravens yttre begränsning och form. Här har man varit noga. Trots att platsen där graven var anlagd utgjordes av en moränhöjd med mycket naturlig sten i marken, var det vid undersökningen inga svårigheter att hitta dess yttre begränsning. Gravens kant var distinkt markerad genom tätt lagd sten. Stenen i kantkedjan skilde sig från stenen i fyllningen, genom att storleksmässigt var mer enhetlig. Varken små eller riktigt stora stenar hade använts för detta ändamål, utan här hade uppenbart stenar av en bestämd storlek valts (fig. 5).

Vad gäller ben- och gravgömmor så framkom spår av endast en begravning i själva gravöverbyggnaden. Då sten- och jordfyllningen från överbyggnaden avlägsnats, påträffades däremot tre mindre stenpackningar med bengömmor anlagda på marken under själva gravhögen.

Begravningar

En av de frågor som formulerats i undersökningsplanen gällde hur många gravgömmor gravhögen innehöll och hur dessa var utformade.

Som nämnts påträffades i själva gravhögen endast en gravgömma och genom högens skada har tyvärr en hel del information kring denna gått förlorad. Om gravgömmans ursprungliga utformning går därför inte något bestämt att säga.

Vad som påträffades vid undersökningen var en ansamling brända ben (8 g) som framkom spridda inom ett begränsat område i gravhögens fyllning. Olyckligtvis var detta i anslutning till den skadade delen av gravhögen, den del där stenmaterial utplockats och jordfyllningen omrörts.

Det enda som egentligen kan sägas är att själva gravhögen innehöll denna begravning, brända ben har deponerats djupt ner i högen, men inte helt i botten. Någon decimeter upp och över det understa stenskiktet har benen placerats. Bendepositionen har varit placerad, inte exakt men i det närmaste, i gravens centrum. Den centrala placeringen och det faktum att benen deponerats djupt under sten och jordfyllning, pekar på att själva uppförandet av gravmonumentet hänger samman med denna begravning.

Utöver de brända benen påträffades i gravens fyllning inget övrigt fyndmaterial. Den fortsatta undersökningen skulle dock komma att visa på ytterligare begravningar under själva gravmonumentet.

När gravhögens fyllnadsmaterial avlägsnats framträdde tre mindre men distinkta stenpackningar på den sterila markytan under gravöverbyggnaden, anläggningarna A1, A2 och A4 (fig. 6). De tre stenpackningarna var runda/rundovala och varierade i storlek mellan en till två meter i diameter. De bestod av täta packningar av knytnävsstora stenar och undersökningen av dem visade att var och en innehöll en mindre bengömma (bilaga 1).

Två av dem, A2 och A4 var närmast identiska, bortsett från att de storleksmässigt skilde sig något från varandra. Anläggningen A4 var den större av de båda och mätte ca 1,75×1 meter, medan den mindre A2 hade måtten 1×0,75 meter. Båda var ovala till formen och nedgrävda i marken ca 0,15–0,2 meter. Dessa ovala och förhållandevis flacka nedgrävningar hade en fyllning

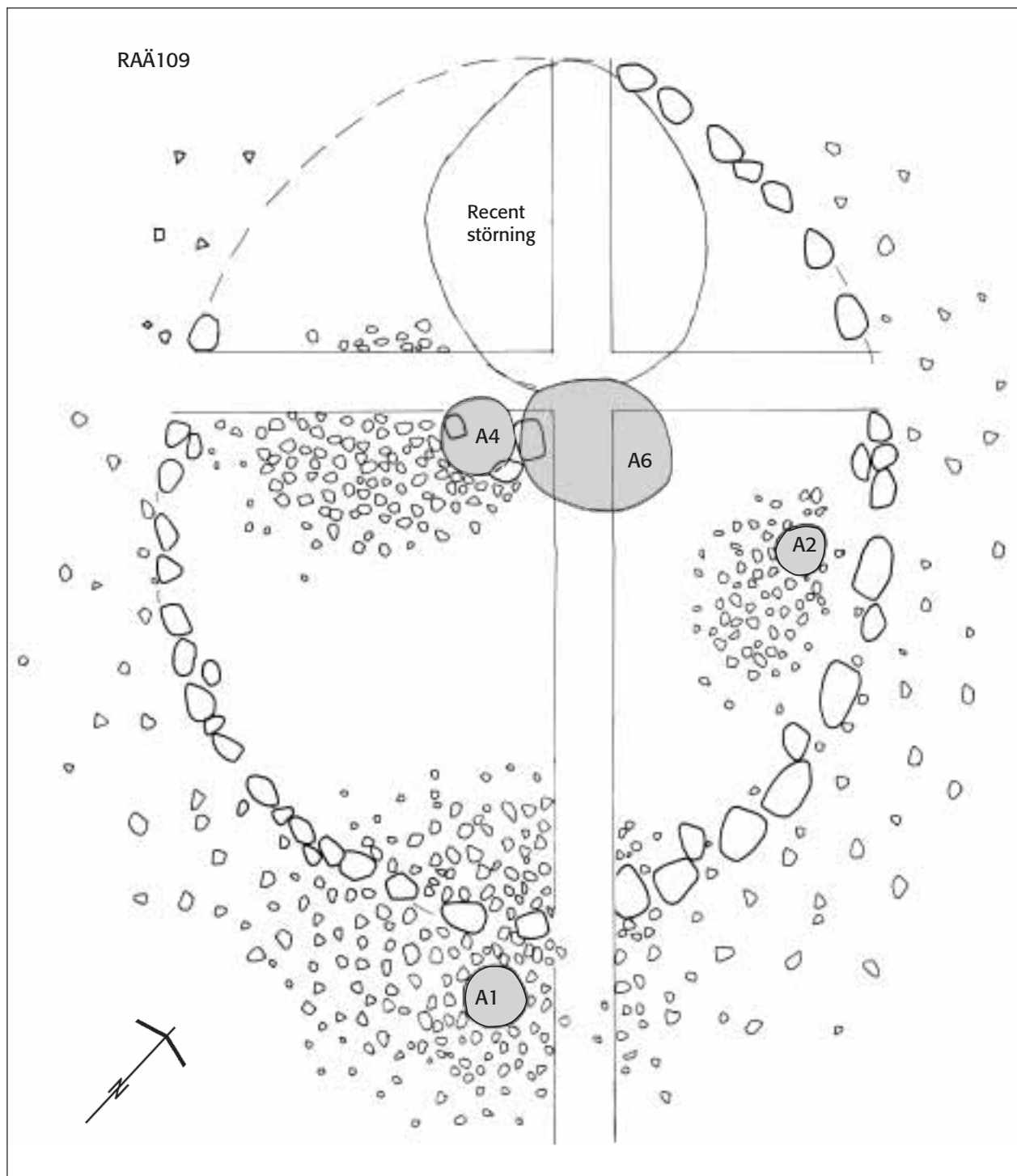

Fig. 8. Planritning över gravhögen efter det att överbyggnaden avlägsnats. Högens yttre begränsning var distinkt markerad genom en kedja av storleksmässigt homogen och tätt lagd sten. Som framgår av ritningen påträffades tre mindre stenpackningar anlagda under högen (A1, A2 och A4). Var och en innehöll en begravning i form av en mindre grop med brända ben. Två av anläggningarna låg helt under monumentet medan den tredje, A1, delvis och med själva bengropen låg utanför kantkedjan. Anläggning A6 utgjordes av en hårdgrop som sannolikt är av betydligt äldre ursprung. Gravmonumentet var anlagt på en stenåldersboplats och fynd i härden tyder på att denna anläggningen snarast bör kopplas till dessa äldre vistelser på platsen. Skala 1:80. Planritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.

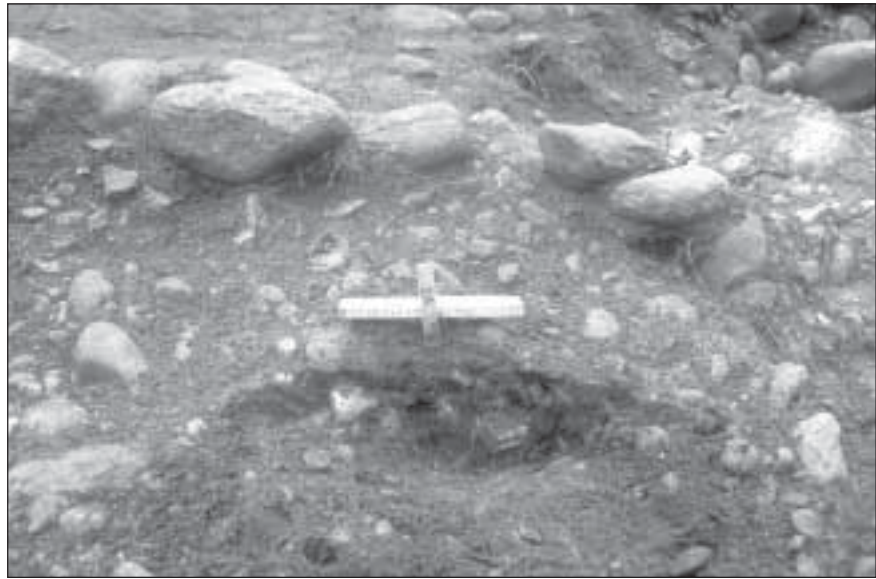

Fig. 9. Foto på en av de tre begravningar som hittades under själva gravöverbyggnaden. Graven (A2) bestod av en rund, ca 2 meter i diameter stor stenpackning, i vilken en mindre grop med brända ben fanns. Begravningen låg strax innanför gravöverbyggnadens kantkedja. Foto: Glenn Johansson.

bestående av humös sandjord och en packning bestående av 0,1–0,15 meter stora stenar.

I båda fallen fanns i konstruktionernas norra respektive nordvästra ände en mindre nedgrävning under stenpackningen. Dessa gropar hade en diameter runt ca 0,4–0,5 meter och ett djup av ca 0,15–0,2 meter. Fyllningen bestod av gråsvart, kolbemängd och humös sandjord och groparna innehöll brända ben. Benen var genomgående mycket dåligt bevarade och endast små mängder kunde tas tillvara (fig. 7).

Om de ovan beskrivna anläggningarna var närmast identiska, så avvek den tredje stenpackningen (A1) från dessa båda i flera avseenden. Formen var till skillnad från de båda ovala, helt rund. Storleksmässigt var den också något större med en diameter runt ca 2 meter. Till skillnad från de något nedgrävda ovala konstruktionerna, bestod A1 av en helt flack stenpackning. Den var anlagd direkt på markytan och dess yttre begränsning var inte lika distinkt. Precis som fallet var med de förra, fanns däremot också under denna runda stenpackning en bengömma i form av en grop. Gropen var ca 0,3 meter djup och dess diameter ca 0,5 meter. Fyllningen var den samma som i de båda andra och också här var benen mycket dåligt bevarade.

Inte heller vad gäller dessa gravkonstruktioner under gravhögen, förekom något fyndmaterial som tidsmässigt kan sättas i samband med dem.

De båda ovala konstruktionerna (A2 och A4) var belägna helt innanför och under högen, vilket däremot inte var fallet med den runda och större anläggningen A1. Som framgår av planritningen skärs och överlappas A1 av gravöverbyggnaden. Stenpackningen ligger delvis under och innanför gravhögens kantkedja men också delvis, med själva bengömman, belägen utanför. Detta är ett förhållande som reser frågor kring den kronologiska relationen mellan gravmonumentet och underliggande begravningar.

Kol 14 och datering

I samtliga tre stenpackningar med bengömmor som påträffades under gravöverbyggnaden, fanns tillsammans med de brända benen mindre mängder träkol. Efter undersökningens avslutande har kol från två av bengömmorna inlämnats för ¹⁴C-analys. Analysen har utförts vid Ångströmlaboratoriet, Uppsala Universitet (bilaga 2). För datering valdes kol från anläggningarna A1 och A4. Anläggningen A4 var den ena av de båda stenpackningar som låg centralt placerade under gravhögen, medan A1 var den stenpackning som skars av gravhögens kantkedja och där själva bengömman låg utanför gravhögens yttre begränsning.

Resultatet av ¹⁴C-dateringarna kan sägas vara såväl förväntat som förvånande. När det gäller provet från den centralt placerade anläggningen A4, så har detta givit en datering till bronsålderns äldre del (1410–1040 BC). Detta är en datering som väl stämmer med vad som är känt vad gäller gravtypens kronologiska hemvist.

Vad gäller analysresultatet från det andra provet, så är detta desto mer förvånande då det givit en datering till 99,5±0,8 pM, d.v.s. till nutid. Dateringen är uppenbart felaktig, i så mening att den ej daterar den bengömman varur provet är taget. Om dateringen skulle antas gälla, får det den absurda konsekvensen att vi tvingas acceptera tanken på att gravmonument av den undersökta typen anläggs i Onsala in i modern tid, vilket väl får anses motsägas av all erfarenhet.

Då dateringen är så uppenbart felaktig är den ur dateringssynpunkt, vad gäller den undersökta gravhögen, inget större problem. Däremot illustrerar den med all önskvärd tydlighet, återigen, en del av problematiken kring ¹⁴C-dateringar.

Tillförlitligheten vad gäller ¹⁴C-metoden som sådan, finns ingen anledning att betvivla. Däremot daterar ett prov i första hand sig självt och inte med nödvändighet den kontext som avses att dateras. Detta är också ett väl omvittnat och sedan lång tid uppmärksammat problem.

I det här aktuella fallet med en ”felaktig” datering är förklaringen säkerligen den att anläggningen är ”förorenad” med träkol från sentida aktiviteter vid platsen. Den del av stenpackningen där bengömman fanns och där provet togs, låg som beskrivits utanför gravhögens kant. Detta betyder att denna del av anläggningen inte täcktes av själva gravöverbyggnaden utan endast av en knappt 0,1 meter tjock förna. Att träkolsfragment från senare tiders händelser, genom mänsklig påverkan eller genom olika typer av naturliga jord- och markprocesser på platsen, kan förekomma i äldre och underliggande lager och kontexter är uppenbarligen ett faktum.

En härdgrop och flintor från stenåldern

Den nu genomförda undersökningen föregicks av en arkeologisk förundersökning, utförd av Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar UV Väst år 1999. I syfte att utröna om ytterligare gravar eller andra förhistoriska lämningar fanns inom gravhögens närhet, drogs då totalt fyra sökschakt upp på den moränhöjd på vilken graven var anlagd. Vid schaktningen konstaterades att enstaka slagna flintor förekom under ett tunt grässkikt, på den underliggande svallade moränen (Ryberg 1999).

Vid slutundersökningen användes grävmaskin för att avgränsa gravhögen, varvid ca 4–5 meter runt hela graven torvades av. Vid denna schaktning framkom förhållandevis rikligt med slagen flinta på platsen. Flintan visade att gravhögen uppenbarligen var anlagd på en stenåldersboplats. När graven sedan undersöktes, visade det sig att fyllnadsmaterialet också innehöll rikligt med slagen flinta. Något tidsmässigt samband mellan dessa flintor och gravhögen finns naturligtvis inte. Flintan har helt enkelt följt med när gravens fyllnadsmaterial hämtats på platsen för Stenåldersbosättningen.

När gravhögen undersöktes gjordes inte någon systematisk insamling av de flintor som dök upp, men ett begränsat antal togs ändå tillvara i syfte att få ett representativt material som på typologiska grunder skulle kunna datera stenåldersboplatsen.

De tillvaratagna fynden består av 271 slagna flintor. Bland fynden finns inga redskap eller retuscherade flintor. Bortsett från tre stycken kärnor, består materialet uteslutande av avslag, övrig slagen flinta samt splitter.

De tre kärnorna är av helt olika typ, den ena är en avslagskärna med en plattform, medan de båda andra utgörs av en handtagskärna respektive en cylindrisk spånkärna (fig. 8).

Även om avslagsmaterialet är förhållandevis anonymt, ger det huvudsakligen ett mesolitiskt intryck. Avslagskärnan och framförallt handtagskärnan pekar också på en sådan datering och då närmast till mesolitikums senare del, d.v.s. senmesolitikum och lihultkultur. Förekomsten av en cylindrisk spånkärna, tillsammans med ett par av avslagen, visar dock att det också finns något yngre fynd bland materialet. Spånkärnan är neolitisk och karaktäristisk för framförallt mellanneolitikum och s.k. gropkeramisk kultur.

Att fynd från dessa två tidsperioder förekommer blandade på en och samma boplats är inte heller ovanligt, utan tvärtom ett välkänt fenomen.

Vad som också kunde konstateras vid undersökningen, var att det på platsen förekom relativt stora mängder naturflinta, vilket skulle kunna vara en anledning till upprepade besök under stenåldern. Här har funnits god tillgång till ett viktigt råmaterial för redskapstillverkning.

Att boplatskonstruktioner från stenåldern bevarats och påträffas är ovanligt, men under gravhögen fanns en härdgrop som förmodligen är samtida med något av flintmaterialen. Anläggningen A6 utgjordes av en mindre grop, den var rund, fint skålformad och ca 0,7 meter i diameter och med ett djup runt 0,2 meter. I anläggningens botten och upp mot kanterna fanns ett ca 6–7 cm tjockt kollager, detta lager täcktes dels av en ljus gulaktig sand och över denna fanns en något humös och stenig sandjord.

Anledningen till att det finns skäl att i första hand koppla anläggningen till stenåldersmaterialet och ej till gravhögen, beror på de fynd som påträffades i anläggningens fyllning. I samtliga undersökta anläggningar, d.v.s. stenpackningarna med bengömmor, förekom flintor, men endast i något enstaka exemplar. När härdgropen A6 utgrävdes, visade det sig att den fyllning som täckte kollagret innehöll stora mängder flintavslag. Från anläggningens fyllning har registrerats inte mindre än 62 flintavslag. Flintavslagen har en mesolitisk karaktär och bör kunna vara samtida med den handtagskärna som påträffades i gravhögens fyllning.

Sammantaget visar flintfynden på upprepade bosättningar, eller åtminstone vistelser på platsen under såväl mesolitikum som neolitikum. Vad gäller omfattning och karaktär på dessa äldre vistelser, så går detta inte att disku-

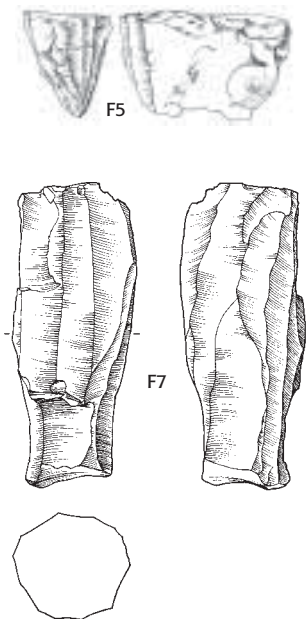

Fig. 10. Teckning visar två av flintkärnorna som hittades i gravhögens fyllning. Handtagskärnan (F5) är från jägarstenålder (mesolitikum) och ca 7 000 år gammal, medan den andra (F7) är en cylindrisk spånkärna från bondestenålder (neolitikum) och ca 4 500 år gammal. Skala 1:2. Teckning: Anders Andersson.

tera eftersom den nu genomförda undersökningen koncentrerades till själva gravhögen och ej omfattade eventuella boplatstyror inom området. Att en förmodad mesolitisk anläggning påträffades under gravhögen, betyder inte att man kan förvänta sig många fler boplatskonstruktioner uppe på moränhöjden. Med tanke på den tunna jordmån som täcker moränen är chanserna inte stora att anläggningar från stenåldern finns bevarade. Anledningen till att den beskrivna härdgropen fanns bevarad, beror sannolikt på att den av en slump kommit att hamna under en gravhög och härigenom skyddats.

Form och kommunikation

Den undersökta gravhögen visade sig innehålla fyra begravningar, varav en i form av en koncentration av brända ben i själva högen. De tre andra bestod av mindre stenpackningar med bengömmor under själva gravöverbyggnaden. Utifrån gravens utformning och genom ¹⁴C-datering av en av bengömmorna under monumentet, kan graven dateras till bronsålder.

Att närma sig förhistoriska kulturers hantering av de döda och tolka detta i ett större kulturellt sammanhang är ett komplext och komplicerat företag. Gravskick och begravningar inbegriper ju inte ”bara” existentiella och kosmologiska föreställningar, utan manifesterar även olika typer av samhällliga och sociala relationer, relationer som i stor utsträckning är av ideologisk natur. Det är därför intressant att ställa sig frågan vad som karaktäriserar den undersökta graven och vad som kommuniceras genom dess utformning.

Karaktäristiskt för gravhögen var att dess yttre begränsning markerats genom en distinkt kedja av tätt lagd sten. I motsats till stenen i högens fyllning, är det uppenbart att sten av en viss storlek valts för detta ändamål. Den noggrannhet och omsorg som lagts vid att tydligt separera och avgränsa monumentet från omgivande markyta och miljö, pekar mot att denna avgränsning varit viktig och haft betydelse för gravhögens byggare.

Att det funnits en medveten strävan efter att skapa en tydligt sluten och sammanhållen volym är en grundläggande tanke och princip som också präglar monumentet som helhet. Den betydelse som lagts vid att i plan avgränsa och sluta monumentet, uttrycks också i överbyggnadens fint välvda och välldagda yta. Som abstrakt form betraktat är gravhögens välvda och vilande form, likt pyramidens, en av de mest stabila av former, en stabil och statisk form som inte låter sig tippas eller rubbas.

I klar kontrast till gravmonumentets välarrangerade yttre, står dess inre uppbyggnad. Fyllnadsmaterialet gav sken av ett mer slumpvis påfört material, en blandning av jordmaterial och sten av varierad storlek.

Kontrasten mellan gravmonumentets yttre och inre är påtaglig. Om dess yttre hölje och visuella gestalt, kan sägas uttrycka och representera ordning, slutenhet och kontroll, kan dess inre sägas uttrycka motsatsen.

Monumentet är helt och hållet en mänsklig konstruktion, dess gestaltning och visuella uttryck representerar en medveten kulturell intention. En intention som handlar om att kommunicera en stark föreställning om ordning, kontroll, slutenhet och stabilitet.

Vad gäller de gravlagda individernas relation till monumentet, så är dessa helt integrerade och inordnade en övergripande och kontrollerad ordning. Individerna är alltså helt underordnade en större ordning och princip. Denna syn på relation mellan individ och övergripande ordning är ett förhållande som

på ett mycket påtagligt sätt, genom graven, fysiskt manifesteras i rummet. Genom sekundärbegravningar kan också denna princip sägas förstärkas.

Den bakomliggande ideologi som manifesteras i monumentet berättar om individen som helt in- och underordnad en oföränderlig och bestående ordning. Om endast ett fåtal och en speciell grupp av samhällets medlemmar gravläggs på detta sätt, vilket var fallet, innebär det att just dessa individer förenas och görs till ett med principer om evig och överordnad ordning. Gravmonumentet kan ses som en speciell elits behov av att fysiskt synliggöra och bekräfta en sådan ordning.

Som beskrivits förekom såväl begravningar i som under gravmonumentet, och hur de enskilda begravningarna är relaterade till gravöverbyggnaden är intressant, då det reser frågor kring kontinuitet eller brott.

Begravningen i själva högen hör självklart samman med själva monumentet, här har benen från den kremerade individen helt integrerats i och förenats med gravhögen. Gravmonumentet är i bokstavlig mening den dödes grav.

Detsamma kan inte självklart sägas gälla för de tre begravningarna under själva gravöverbyggnaden. Uppenbart har de tre undre stenpackningarna med sina bengömmor funnits på platsen vid den tidpunkt då gravhögen anläggs. Hur lång tid som däremot förflyter mellan dessa äldre begravningar och uppförandet av gravhögen går inte att svara på. Allt ifrån en direkt anslutning till flera hundra år är tänkbart. Oavsett vilket, bör knappast begravningarna ha varit okända för byggarna av gravhögen. Om man inte redan känt till dem, så har man knappast kunnat undgå att observera dem då gravhögen börjar anläggas på platsen. Därmed har man också med nödvändighet varit tvungen att på ett eller annat sätt förhålla sig till dem, vilket reser frågor kring mänskliga relationer och makt.

Ser vi till de båda ovala gravarna, belägna helt under högen, så förefaller det inte omöjligt att gravhögen, även om den anlagts vid ett långt senare tillfälle, bl.a. syftar till att skapa kontinuitet till de något äldre gravarna genom att integrera dem i monumentet. Att så skulle vara fallet kan dock tyckas motsägas av det faktum att en av de tre undre gravarna delvis, med sin bengömma, hamnar utanför monumentet.

Det tycks inte ha varit angeläget, nödvändigt eller rent av önskvärt att på ett konsekvent sätt samla och integrera de äldre gravarna i det nya monumentet. Tvärtom, gravmonumentets relation till den äldre stenpackningen kan tolkas som respektlös och uttrycka ett aggressivt förhållningssätt. En markering av ett kontinuitetsbrott.

I linje med detta skulle en annan och alternativ tolkning därför kunna vara att anläggandet av gravhögen ska förstås som en medveten och aktiv handling syftande till att såväl konkret fysiskt som symboliskt manifesteras ett övertagande.

Förskolan Barkassen på besök

När arkeologiska fältundersökningar pågår, besöks ofta utgrävningsplatserna av intresserade och nyfikna människor. En del råkar mest av en slump "komma förbi" platsen, andra är närboende med en självklar nyfikenhet och en del kommer rent av långväga ifrån, eftersom de hört talas om undersökningen.

För mig som arkeolog är detta välkomna möten. Fornlämningarna tillhör alla och är vårt gemensamma kulturarv och den oftast positiva respons man

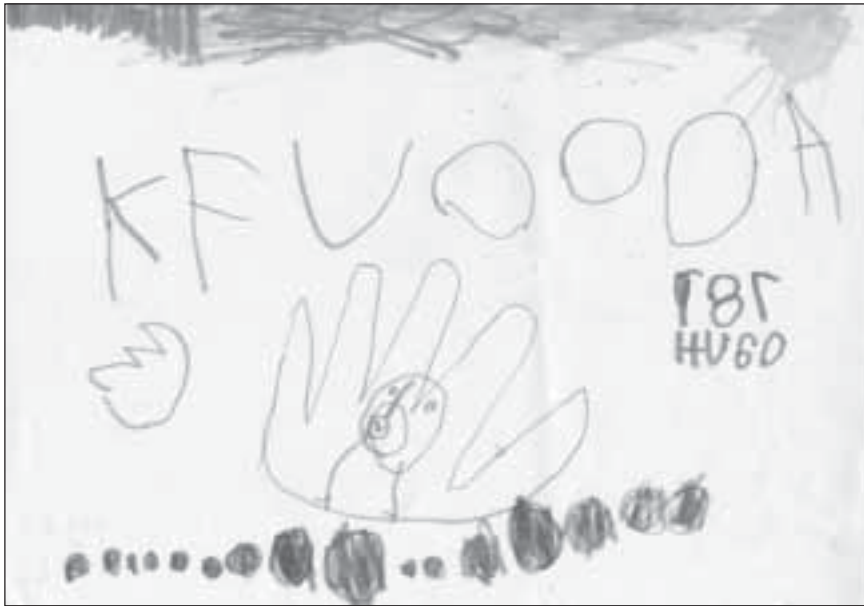

Fig. 11. Arkeologens hand med en skelettbaby. Teckning: Hugo.

möter från allmänheten är stimulerande. Spontana möten och dialoger mellan arkeologer och besökare kring en arkeologisk undersökning blir många gånger mycket givande på båda håll och oftast lär man sig någonting. Från just den här undersökningen minns jag speciellt när barn och personal från den närbelägna förskolan Barkassen kom på besök.

Plötsligt var dom där, nästan 20 ungar i 4–6-årsåldern, vetgiriga och med fröknar. Med stor entusiasm, nyfikenhet och självklarhet överöstes jag med frågor.

En del kunde jag någorlunda reda ut, andra var knivigare och en del får jag väl fortsätta fundera över.

- "Varför gräver du upp dom?"
- "Vem har begravt dom?"
- "Är dom i himlen nu när dom är döda?"

Några månader efter undersökningen var slut fick jag plötsligt ett spännande brev. Brevet var en hälsning från Barkassen och innehöll teckningar och målningar som barnen gjort efter sitt besök på utgrävningen. Bilderna var synteser över barnens samlade upplevelse av besöket, vad dom sett med egna ögon och vad jag berättat.

Att jag hittat brända ben efter kremerade människor var spännande, jag höll benen i min hand och visade dem för barnen. Det var inte mer än vad som ryms i en tändsticksask, men flera av bilderna beskrev just denna situation. De små benen i min stora hand, blev i barnens ögon en skelettbaby (fig. 9).

Referenser

Nordqvist, B. Manus.

Ryberg, E. 1999. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 109, Lyngås 3:69, Onsala socken, Kungsbacka kommun, Halland.

Svedberg, V. Manus.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 423-2389-1999.

Länsstyrelsens dnr: 220-4603-99.

Projektnummer: 1320238.

Undersökningstid: 5–8 juni 2000.

Projektgrupp: Glenn Johansson och Lisa Larsson.

Underkonsulter: Ångströmlaboratoriet, avdelningen för jonfysik,
Uppsala Universitet.

Exploateringsyta: 2000 m².

Undersökt yta: 80 m².

Läge: Ekonomiska kartan, blad 6B 4e, x 1271,4y 6370,35.

*Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-
topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm:* 1 planritning
i skala 1:20. 1 profilritning i skala 1:20.

Fynd: Fnr 1–8, inlämnade till Statens Historiska Museum (SHM).

Bilagor

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning

Anläggning A1. Stenpackning med bengömma

Stenpackning

Diameter: 2 m.

Djup: 0,1 m.

Form: Rund.

Fyllning: Humös sandjord och sten.

Fynd: Flintavslag 6 st.

Bengrop

Diameter: 0,3 m.

Djup: 0,5 m.

Form: Rund.

Fyllning: Gråsvart humös och kolbemängd sandjord.

Fynd: Brända ben och träkol.

Anläggning A2. Stenpackning med bengömma

Stenpackning

Diameter: 0,75×1 m.

Djup: 0,15–0,2 m.

Form: Rundoval.

Fyllning: Humös sandjord och sten.

Fynd: Flintavslag 4 st.

Bengrop

Diameter: 0,45 m.

Djup: 0,15–0,2 m.

Form: Rund.

Fyllning: Gråsvart humös och kolbemängd sandjord.

Fynd: Brända ben och träkol.

Anläggning A4. Stenpackning med bengömma

Stenpackning

Diameter: 0,1×,75 m.

Djup: 0,2 m.

Form: Rundoval.

Fyllning: Humös sandjord och sten.

Fynd: Flintavslag 7 st.

Bengrop

Diameter: 0,4 m.

Djup: 0,15–0,2 m.

Form: Rund.

Fyllning: Gråsvart humös och kolbemängd sandjord.

Fynd: Brända ben och träkol.

Anläggning A6. Härdgrop

Diameter: 0,5 m.

Djup: 0,2 m.

Form: Rund.

Fyllning: Svagt humös och stenig sandjord. Ljus gul sand.

Svart kol och sotlins.

Fynd: Flintavslag (62 st.).

Bilaga 2. ^{14}C -analys

ÅNGSTRÖMLABORATORIET
AVD FÖR JONFYSIK, ^{14}C -LAB
UPPSALA UNIVERSITET

Uppsala 2000-09-21

Glenn Johansson
RAÅ, AU Väst
Box 102 59
434 23 KUNGSBACKA

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Halland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rotträdar borttages.
2. 1% HCl tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1% NaOH tillsätts (6-8 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella förorenings inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Läbnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ PDB	^{14}C ålder BP
Ua-25724	RAÅ 109, Onsala, Kungsbacka, A 1	-26,2	89,5 ± 0,8 pM
Ua-25725	RAÅ 109, Onsala, Kungsbacka, A 4	-24,0	3 015 ± 70

Med vänlig hälsning

Göran Possner / Maud Söderman

Postadress Box 534 751 21 Uppsala	Bestöksadress Lägerhyddsvägen 1 Uppsala	Telefon 018-471 0000 Direktval 471 3059 E-post: Goran.Possner@Angstrom.uu.se	Telefax 018 555736
---	---	---	-----------------------

Bilaga 3. Fyndlista

<i>Fynd</i>	<i>Belägenhet</i>	<i>Fyndtyp</i>	<i>Antal</i>
F1	Anläggning A1	Avslagsmaterial i flinta	6 st.
F2	Anläggning A2	Avslagsmaterial i flinta	4 st.
F3	Anläggning A4	Avslagsmaterial i flinta	7 st.
F4	Anläggning A6	Avslagsmaterial i flinta	62 st.
F5	Gravhögens fyllning	Handtagskärna	1 st.
F6	Gravhögens fyllning	Avslagskärna	1 st.
F7	Gravhögens fyllning	Cylindrisk kärna	1 st.
F8	Gravhögens fyllning	Avslagsmaterial i flinta	189 st.

Figurförteckning

<i>Fig. 1. Utsnitt ur GSD-Sverigekartan med platsen för undersökningen markerad.</i>	6
<i>Fig. 2. Utsnitt ur Blå kartan, blad 61 Göteborg, med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:100 000.</i>	8
<i>Fig. 3. Den undersökta gravhögen låg på Onsalahalvön, ca 10 km sydväst om Kungsbacka stad. Utdrag ur Ekonomiska kartan (Gula kartan), blad 6B:23 och 6B:43, med gravhögen markerad. Skala 1:20 000.</i>	9
<i>Fig. 4. Undersökningen av gravhögen genomfördes delvis med hjälp av grävmaskin. Foto: Glenn Johansson.</i>	11
<i>Fig. 5. I profilen som är ritad mot ONO syns tydligt den sentida skadan, en kraterliknande grop, som delvis förstört gravhögen. Skala 1:50. Profilirritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.</i>	12
<i>Fig. 6. Profilirritningen visar gravhögens uppbyggnad av sten med jordfyllning. Profil mot NNO. Skala 1:50. Profilirritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.</i>	13
<i>Fig. 7. Foto som visar Lisa Larsson i arbete med att rensa fram gravhögens kantkedja. Foto: Glenn Johansson.</i>	13
<i>Fig. 8. Planritning över gravhögen efter det att överbyggnaden avlägsnats. Högens yttre begränsning var distinkt markerad genom en kedja av storleksmässigt homogen och tätt lagd sten. Som framgår av ritningen påträffades tre mindre stenpackningar anlagda under högen (A1, A2 och A4). Var och en innehöll en begravning i form av en mindre grop med brända ben. Två av anläggningarna låg helt under monumentet medan den tredje, A1, delvis och med själva bengropen låg utanför kantkedjan. Anläggning A6 utgjordes av en hårdgrop som sannolikt är av betydligt äldre ursprung. Gravmonumentet var anlagt på en stenåldersboplatz och fynd i härden tyder på att denna anläggningen snarast bör kopplas till dessa äldre vistelser på platsen. Skala 1:80. Planritning: Glenn Johansson. Renritning: Eva Crafoord.</i>	15
<i>Fig. 9. Foto på en av de tre begravningar som hittades under själva gravöverbyggnaden. Graven (A2) bestod av en rund, ca 2 meter i diameter stor stenpackning, i vilken en mindre grop med brända ben fanns. Begravningen låg strax innanför gravöverbyggnadens kantkedja. Foto: Glenn Johansson.</i>	16
<i>Fig. 10. Teckning visar två av flintkärnorna som hittades i gravhögens fyllning. Handtagskärnan (F5) är från jägarstenålder (mesolitikum) och ca 7 000 år gammal, medan den andra (F7) är en cylindrisk spånkärna från bondestenålder (neolitikum) och ca 4 500 år gammal. Skala 1:2. Teckning: Anders Andersson.</i>	18
<i>Fig. 11. Arkeologens hand med en skelettbaby. Teckning: Hugo.</i>	21

I juni månad år 2000 undersökte Riksantikvarieämbetet i Kungsbacka en gravhög i Onsala socken. Socknen är rik på förhistoriska gravar och närmare 200 stycken är kända. Flertalet består av stensättningar och rösen men även ett 20-tal högar finns registrerade. Gravhögen är en gravtyp som förekommer under såväl brons- som järnålder och den nu undersökta graven kan genom ^{14}C dateras till bronsålder.

Vid undersökningen visade det sig att graven anlagts på en äldre stenåldersboplats och fynd som påträffades visar att platsen använts under både mesolitikum och neolitikum.

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar